

3 Zřícenina hradu Rabštejn

a stejnojmenná přírodní rezervace je jedna z malakologicky nejceněnějších lokalit v CHKO Jeseníky. Příznivé podmínky a zachovalost lesních porostů v okolí hradeb umožňují přežívání řady vzácných plžů včetně reliktní populace řasnatky žebornaté. Foto J. Chlapek

vání padlých stromů vede zákonitě k na- prostému vymizení dendrofilní složky ma- lakofauny, což je nešvar odehrávající se i v řadě našich chráněných území. Rovněž odkorňování má za následek ztrátu úkry- tů, neboť holé kmeny jsou pro měkkýše i další organismy nevhodné.

Dnešní fragmentovaná krajina a vzác- nost zachovalých pralesovitých porostů znemožňuje opětovné osídlení míst se za- niklými populacemi druhů vázaných na tyto v současnosti již reliktní biotopy. Suchozemští plži patří převážně k orga- nismům s omezenou schopností se šířit (vagilitou), a proto jsou fragmentací vhod- ných stanovišť obzvláště ohroženi. Je proto velice důležité se snažit zbytky citli- vých dendrofilních malakofaun, které se na našem území udržely od dob klimatic- kého optima holocénu, nalézat a také chrá- nit. Řasnatka žebornatá představuje ukáz- kového zástupce a rovněž nepochybného indikátora těchto reliktních ostrůvků plně rozvinutých a minimálně ochuzených les- ních společenstev v České republice.

Data pro tento článek byla částečně získá- na v rámci projektu Vytvoření komplexní- ho monitorovacího systému přírodního prostředí Moravskoslezského kraje, který byl realizován Moravskoslezským krajem a podpořen grantem z Norska prostřed- nictvím Finančního mechanismu EHS a Norska. Vznikla rovněž za podpory spe- cifického výzkumu Ústavu botaniky a zoo- logie PřF MÚ v Brně (MUNI/A/0976/2009) a ve spolupráci se Správou CHKO Jese- níky, L. Vokasovou a M. Horsákem.

lesovité porosty, se jako velmi nepravdě- podobná jeví možnost novodobého šíření, a proto lze předpokládat, že byla v minu- losti přehlédnuta. Nové lokality z CHKO Jeseníky nyní představují nejzápadnější stanoviště řasnatky žebornaté u nás a Hru- bý Jeseník se zdá být daleko více ovlivněn karpatskou faunou, než bychom očekávali.

V červeném seznamu (Beran a kol. 2005) je tato řasnatka zařazena mezi kriticky ohrožené zástupce naší malakofauny. Je totiž velice citlivá vůči antropogennímu narušení, a proto se považuje za spolehli- vého indikátora nejzachovalejších lesních porostů. Do současnosti u nás přežila pou- ze v horských lesích pralesovitého cha- rakteru, kde vyhledává úkryty pod kůrou padlých kmenů nebo v mechu při bázi stromů. Pouze za vlhka vylézá na trouchni- vější větve a kmeny, kde zřejmě seškra- bává nárosty řas nebo houbová mycelia.

Má také vysoké nároky na vlhkost pro- středí a jeho úživnost, což potvrzuje hojně zastoupení měsíčnice vytrvalé (*Lunaria rediviva*) v bylinném patře mnoha jejích lokalit (PR Rabštejn, Jezernické údolí, NPR Mionší).

Naštěstí leží všechna známá naleziště řasnatky žebornaté ve zvláště chráněných územích. Její přítomnost by však nyní bylo vhodné zohlednit i v plánech péče a mana- gementu těchto fragmentů našich přiro- zených lesů. Zachování populací přísně dendrofilního druhu, kterým řasnatka že- bornatá bezesporu je, podmiňuje v první řadě udržení přirozené dřevinné skladby lesních porostů. Neméně významnou roli hraje dostatek mrtvé dřevní hmoty. Padlé stromy poskytují cenná útočiště nejen to- muto druhu, ale i mnoha dalším ohroženým druhům plžů a jiných organismů. Odstraňo- ní prakticky veškerého dřeva a odstraňo-

Milan Řezáč, Ondřej Machač

Evropský pavouk roku 2011 – pokoutník nálevkovitý

Na světě žije přibližně 500 druhů pokoutníků (čeleď *Agelenidae*). V Evropě se jich vyskytuje 150, v České republice 10. Důležitým znakem této čeledi je nápad- ný pár dvoučlankových zadních snovacích bradavek. U pokoutníků rodu *Age- lena* jsou tyto bradavky obzvláště nápadně prodloužené, jejich druhý článek je téměř dvakrát delší než článek první. Dalším významným rozlišovacím znakem pokoutníků je přítomnost alespoň čtyř tenkých sensorických chlupů (tricho- botrií) na hřbetní straně chodidlového článku prvního páru nohou. Letošním pavoukem roku byl evropskými arachnology vyhlášen jeden zástupce této sku- piny, a to pokoutník nálevkovitý (*Agelena labyrinthica*).

Tento druh pavouka je poměrně velký, tělo samců bývá dlouhé 8–12 mm, u samic 10–14 mm. Hlavohruď mají žlutohnědou, po stranách se dvěma širokými podélnými pruhy, které se směrem dopředu zužují. Základní barvou zadečku je šedohnědá, uprostřed s šedým pruhem, lemovaným po stranách bílými „stříškami“ připomíná- jícími vánoční stromek. Podobný druh pokoutník štíhlý (*Allagelena gracilens*) je menší a nemá tak kontrastní zbarvení.

Pokoutník nálevkovitý obvykle žije na osluněných suchých biotopech s nízkou vegetací a roztroušenými keři. Najdeme ho podél cest, v suchých trávnících nebo les- ních okrajích, vzácněji v prosvětlených lesích. V České republice je hojný v níži- nách i podhůří. Dospělí jedinci se větši- nou objevují v červenci a srpnu.

Své charakteristické síť vytváří tento pavouk na trávě nebo jiné nízké vegetaci, vzácně na hustých keřích do 1 m výšky. Na vhodných lokalitách můžeme vidět velkou hustotu sítí. Nejnápadnější částí sítě je vodorovná plachetka ústící do rour- ky, která slouží jako úniková cesta nebo úkryt, také zde dochází ke svlékání a ho-

- 1 Sameček pokoutníka nálevkovitého (*Agelena labyrinthica*) je štíhlejší a má delší nohy než samička. Patrné jsou prodloužené zadní postranní snovací bradavky. Foto J. Lissner
- 2 Samička téhož druhu se zadečkem plným vajíček. Foto R. Macek
- 3 Mláďata pokoutníka nálevkovitého se svým zbarvením výrazně liší od dospělců. Mají rezavou hlavohruď a tmavý, kovově lesklý zadeček. Foto J. Lissner
- 4 Lapací síť pokoutníka nálevkovitého se zbytky kořisti. Uprostřed se nachází otvor do úkrytu. Foto O. Machač
- 5 Kokony pokoutníka nálevkovitého umístěné atypicky pod kůrou stromu. Foto O. Machač

kázaly, že vnímá nápadně světlé nebo naopak tmavé objekty ve svém okolí. V orientaci mu navíc pomáhá schopnost jeho předních středních očí (má celkem čtyři páry očí – dva přední a dva zadní) rozoznat rovinu polarizovaného slunečního světla. Na rozdíl od křížáků si pokoutníci nestavějí každý den novou síť, pouze postupně opravují vzniklé trhliny.

V době námluv, obvykle uprostřed července, sameček vyhledá síť samičky a vytukává na ni svými makadly předem daný rytmus, který samičku upozorní na jeho příchod. Pokud se samička chce pářit, zůstane v klidu ve svém trubicovitém úkrytu, kde později proběhne i páření. V srpnu pak naklade vajíčka a uzavře je do velkého bílého pavučinového kokonu. Ten obsahuje 50–130 vajíček a má po krajích rozběhající se pásy vláken, kterými je připevněn k okrajům hnízda, případně v různých úkrytech v blízkosti sítě. Stěnu kokonu tvoří silná vlákna a je navíc zamaskována opadem. Mláďata se vylíhnou v témže roce, živí se žlutkem, který se během embryonálního vývoje stal součástí jejich zadečku, a přezimují v hnízdě. Hnízdo opouštějí mladí pavouci na jaře. Zbarvením příliš nepřipomínají své rodiče – mají načervenalou hlavohruď a šedohnědé nohy a zadeček. Brzy po odchodu z hnízda si vytvářejí stejné plachetkovité sítě jako dospělci. Dospívají v létě.

Při letní procházce přírodou na pokoutníka nálevkovitého, schovávejícího se v trubicovitém úkrytu své plachetkovité

dování na kořisti. Okolí ústí sítě často pokrývají zbytky potravy. Nad plachetkou jsou napnutá vlákna, do nichž narazí hmyz a padá na plachetku.

Když se na ni dostane hmyz, pokoutník k němu vyběhne ze svého rourkovitého úkrytu a kousnutím do něj vpraví jed. Signálem pro útok jsou vibrace přenášené plachetkou. Malou kořist, která jen uvázne na vlákněch pod plachetkou, zjistí pavouk pomocí již zmíněných sensorických chlupů schopných zaznamenat záchvěvy vzduchu. Díky schopnosti bleskurychle reagovat (průměrně za 160 milisekund) může pokoutník zaútočit dokonce i na hmyz pomalu letící okolo sítě. Pro orientaci na síti je pro něho důležitý zrak. Pokusy pro-

sítě, ale připraveného zaútočit na kořist, zcela jistě narazíte. Slavný francouzský entomolog a zoolog J. H. Fabre v jednom ze svých děl o pokoutníkovi nálevkovitém kdysi napsal: „Opravdu skvělý pohled skýtá dílo labyrintového pavouka, ověšené slzami noci a prosvícené prvními slunečními paprsky“.

Vznik tohoto článku byl podpořen grantem MZE 0002700603.